

ברכת אב – בספר בראשית

א. יסודה של הברכה.

כשמברך אדם מישראל את צאצאיו הוא אומר:

"ישימך אֱלֹהִים כַּאֲפָרִים וְכַמְנַשָּׁה".

יסודה של הברכה בדברי יעקב האומר באזני בנו יוסף ונכדיו מנשה ואפרים:
"ויברכם ביום ההוא לאמר: בך יברך ישראל לאמר: ישימך
אֱלֹהִים כַּאֲפָרִים וְכַמְנַשָּׁה".

(בראשית מח, כ.)

ונתפרשו הדברים על ידי רש"י:

"בך יברך ישראל – הבא לברך את בניו, יברכם בברכתם
ויאמר איש לבנו: ישימך אֱלֹהִים כַּאֲפָרִים וְכַמְנַשָּׁה".

אמנם, הפנייה לברכה זאת מצויה כבר קודם במקרא, בברכה שנאמרה ארבעה דורות
קודם. משצויה ה' את אברהם "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך..." , הרי הוא מבטיח
לו ומברך אותו בשבע ברכות. אחרונה שבהן, החותמת את הסידרה, היא:

"ונברכו בך כל משפחת האדמה".

(שם, יב, ג.)

ופירש שם רש"י:

"...וזהו פשוטו: אדם אומר לבנו: תהא כאברהם וכן כלי ונברכו
בך שבמקרא, וזה מוכיח: בך יברך ישראל לאמר ישימך אֱלֹהִים
כַּאֲפָרִים וְכַמְנַשָּׁה".

מעתה יש לתמוה: כלום כעורה היא ברכה זו שניתנה לאברהם "ונברכו בך" עד שיש
להמירה וליתן אחרת תחתיה? אם עד עתה יפה היה מטבע ברכת אב לבנו "תהא
כאברהם", מה טעם ומה מקום לשנות ולקבוע מטבע חדש "ישימך אֱלֹהִים כַּאֲפָרִים
וְכַמְנַשָּׁה"? זאת ועוד. ראשונה ברכתו של מקום היא, אחרונה – של יעקב. נמצא נוטל

1. עפ"י דפוס ראשון.

יעקב ברכה שנתברך בה זקנו אברהם וממיר אותה בברכה לנכדיו. וכי לא חש לכבודו של מקום ולכבוד אברהם זקנו?

ב. האמנם כאברהם.

באמת הנוסח "תהא כאברהם" כמו גם הנוסח "ישימך..." יש לעיין בו. הנה מספרים על הצדיק ר' זושא שפתח פעם ואמר: כשאבוא לעלמא דקשוט ואתבע לדין על שלא הגעתי למדרגתו של אברהם אבינו, אדע מה להשיב: כלום היתה נשמתו כנשמת אברהם? אך אם יתבעוני על שלא הייתי זושא – יסתתמו טענותי. מעתה יש להבין האמנם ברכה של ממש היא זו "תהא כאברהם". וכיצד יהיה כל אחד כאברהם והלוא 'אחד היה אברהם' – אחד ויחיד בכוחות נפשו, ואחד בשורש נשמתו, ואחד בעוז רוחו ואחד ביפי מידותיו. ובקרוב לזה ניתן להקשות גם לגבי המטבע "ישימך א-להים כאפרים וכמנשה". ועוד ניתן בזה להוסיף ולתמוה כיצד יהיה אותו בן גם כמנשה וגם כאפרים והלוא לא הרי אפרים כהרי מנשה. האם יהיה אותו בן כאפרים או כמנשה?

ג. אברהם – לא תורשה ולא סביבה.

נראה כי עניין הברכה שונה כאן, אפשר הפוך מהעולה במחשבה ראשונה. מה עיקר עניינו של אברהם? ודאי אדם גדול בענקים כאברהם אוצר בתוכו תכנים רבים, מפעלים רבים; לשעה ולדורות, ורישומו ניכר בחיי היחיד ובחיי הציבור העם והעולם מראשית הופעתו ועד עתה. אך דומה ולימוד אחד עיקרי מלמדת אישיותו. אברהם למד ולימד כי יש בכוחו של אדם להיות בונה את עצמו ומעצב את אישיותו מבלי להיות כבול בכבלי משפחה וחברה.

צא ולמד: בקרב הוגי החינוך, פילוסופים ופסיכולוגים מתרוצצות, משכבר הימים, גישות שונות לגבי השאלה, מי ומה מכריע בעיצוב אישיותו ודמותו של האדם. יש אומרים: תורשה. כלומר: האדם הוא תוצר כמעט מוגמר של תורשתו המשפחתית, ועם לידתו כבר טבועים בו כוחות ותכונות, שאפשר לו אולי לפתחן מעט או לכוונם, אך אין בכח חינוך והשפעה לפעול לשינוי של ממש.

אסכולה אחרת גרסה או גורסת, כי האדם עם לידתו קרוב להיות דף חלק וסביבתו היא המשפעת עליו השפעה מכרעת. יש האומרים לא השפעת הסביבה היא המעצבת, אלא החינוך המכוון. צד שווה לכולם – הגורמים הקובעים והמעצבים מצויים מחוץ לאדם.

אלילים רבים ניפץ אברהם. גראים הדברים כי גם אליל שעבוד האדם – אם לתורשה ואם לסביבה – נופץ על ידו.

הליכות חייו והצלחתו של אברהם מכריזים: חופשי הוא האדם להיות מעצב את עצמו, שהרי אי אפשר לראות בדמות האברהמית כל השפעה, ולו גם קלה, של משפחתו ובית אביו, או של סביבתו.

ד. לך – לך.

היות אברהם בונה ומעצב את עצמו ללא השפעת חברה ומורשת אב מצויירת במדרש בדרכים אחדות, ומהן:

"אשרי האיש אשר לא הלך בעצת רשעים – זה דור הפלגה
ובדרך חטאים לא עמד – אלו אנשי סדום...
ובמושב לצים לא ישב – זה אבימלך...
כי אם בתורת ה' חפצו – כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת
ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט.
ובתורתו יהגה יומם ולילה – אמר רבי שמעון בן יוחאי: אב לא
לימדו ורב לא היה לו, ומהיכן למד את התורה? – אלא זימן לו
הקב"ה שתי כליותיו כמין שני רבנים והיו נובעות ומלמדות אותו
תורה וחכמה..."²

(ב"ר סא, א.)

ועוד דרשו בעניינינו של אברהם:

"ואמר מי יתן לי אבר כיונה אעופה ואשכנה – למה כיונה? ר'
עזריה בשם ר' יודן בר' סימון אומר: לפי שכל העופות בשעה שהם
יגעים הם נחים על גבי סלע או על גבי אילן, אבל היונה הזו
בשעה שהיא פורחת ויגעה קופצת באחד מאגפיה ופורחת באחד
מאגפיה"

(שם, לט, ח.)

2. לדרשה זאת את הכתוב "תורת ה'... ובתורתו יהגה", השווה לדבריו של רבא במסכת ע"ז יט, ע"א:
"בתחילה נקראת על שמו של הקב"ה ולבסוף נקראת על שמו, שנאמר: "בתורת ה' חפצו ובתורתו
יהגה יומם ולילה". לרבא סדר הדברים עפ"י הכתוב הוא: קודם תורת ה' ומשהעמיק בה הרי היא
קרויה כבר על שמו ובתורתו, ואילו אצל אברהם הדרך כאילו הפוכה: ראשית של תורה – נביעה
מתוכו, ואח"כ התגלות והכרה כי זו תורת ה' ודרך ה'.

בכל עת קופצת ופורחת באחת מאגפיה, באין לה אפשרות לנזות, לא על גבי סלע ולא על גבי אילן, שאי אפשר לה להישען ולהיסמך אלא על עצמה.
תוך שקפץ ופרח באגפיו שלו, ותוך שהיה קשוב לקולו הפנימי הנובע מתוך חלומו שלו, נתגלה עליו הקב"ה ואישר לו את דרכו זאת וציוה עליו להחזיק בה ולהתמיד בה.

הלוא גם זה מעניינו של הצו:

"לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך"

(בראשית י"ב, א.)

לך לך מארצך: ניתוק מסביבה,

מולדתך: תורשה,

מבית אביך: תורשה + סביבה, ואולי חינוך מכוון (האופייני לבית אב).

או אז: לך לך – לך אל עצמך. כדרך שנתבאר הדבר על ידי רבי אלעזר בזוהר

(בראשית עז, ע"ב):

"לך לך – לגרמך, לאתקנתא גרמך, לאתקנתא דרגא דילך".⁴

ובדרכו זו אוהזו אברהם אף אם כל העולם כולו הולך בדרך אחרת.

"אברהם העברי – רבי יהודה אומר: כל העולם כולו מעבר

אחד והוא מעבר אחד".⁵

(ב"ר, מ"ב, ח.)

אפשר וזו משמעות הברכה שעתיד אב לברך את בנו: "תהא כאברהם", היינו – היה זוכה להיות אתה לעמוד על רגליך שלך, לבנות את אישיותך בלא מכשולים ועכבות, מולדת בית (תורשה) או מולדת חוץ (סביבה).

3. השווה דברי מרן הראי"ה קוק בענין התשובה: "התשובה הראשית שהיא מאירה את המחשכים מיד, היא שישוב האדם אל עצמו, אל שורש נשמתו, ומיד ישוב אל האלהים אל נשמת כל הנשמות" (אודות התשובה פ"ס, י.). ועוד הוא מדבר שם על אודות היסוד הגדול "שהרצון הטוב הוא הכל... הטוב האמיתי של ההצלחה הגמורה אינה תלויה כי אם באדם עצמו ולא בשום תנאי חיצוני..." (ס, א). ולעומת זאת "המחשבה שהאושר תלוי במה שהוא חוץ ליכולתו של האדם, מה שהוא חוץ להווייתו וחוץ לרצונו, מחשבת פיגול היא, רשעות וסכלות היא מרופדת, והיא מעוררת את כל התכונות השפלות וכל המידות הרעות שביסוד הרשעה" (מוסר הקודש, עמ' קה).
4. עברית: לעצמך, לתקן עצמך, לתקן מדרגה (דרגה) שלך.
5. אמנם רבי נחמיה שם חלוק על חברו ומבין "העברי – שהוא מבני בניו של עבר"; נמצא לדידו ממשיך אברהם מין מורשת משפחתית אף כי לא ישירה.

ה. נשני את בית אבי?

אפשר שמעין זו היא גם הברכה המאוחרת: "ישימך א־להים כאפרים וכמנשה".
מה מבטאים אפרים ומנשה? כדי לעמוד על כך יש לילך אצל הכתוב המספר את סיפור
לידתם ושמותיהם –

"וליוסף ילד שני בנים בטרם תבוא שנת הרעב... ויקרא יוסף
את שם הבכור מנשה כי נשני א־להים את כל עמלי ואת כל בית
אבי. ואת שם השני קרא אפרים כי הפרני א־להים בארץ עניי".

(בראשית מ"א, נ"ב)

נשני – היינו: השכיחני,⁶ ושיעורו: "כל כך נתן ה' לי עושר וכבוד עד כי השכיחני כל
עמלי שהיה לי משנמכרתי, וגם כל בית אבי השכיחני" (רד"ק).
הודייה של יוסף על כי השכיח ה' ממנו את כל עמלו מובנת, אך תמיהה גדולה יש
לתמוה מה ראה לקרוא שם לבנו על שנשכח ממנו בית אביו?⁷
אפשר היה לפרש ע"ד הפשט שהמילה עמל נמשכת גם אל המשך הכתוב, ושיעורו
יהיה: ואת כל עמל בית אבי, והרי הרבה עמל וסבל היה מנת חלקו בבית אביו עם אחיו.
ברם להבנה הרגילה אפשר יהיה להסביר כדלהלן.

ו. בן זקונים.

ישראל – מספרת התורה – "אהב את יוסף מכל בניו, כי בן זקנים הוא לו ועשה לו
כתנת פסים" (בראשית ל"ז, ג). המובן הפשוט: "בן זקונים – שנולד לו לעת זקנותו" –
והוא הראשון המוצע על ידי רש"י – קשה, שכן בנימין הוא בן זקוניו של יעקב.⁸
לפיכך, כנראה, הביא רש"י פירוש אונקלוס ופירושם של בעלי המדרש.

6. ראה רשב"ם, ראב"ע, ורד"ק בפירושו ובספר השורשים שלו ערך "נשה". בין כך ובין כך לשון שכחה
הוא.

7. קושי מעין זה, המנוסח בחריפות: "לב מי לא יזועזע למקרא משפט זה? – יוסף קורא שם לבוראו על
שם שהאלהים השכיחו את אביו הזקן ואת כל משפחת בית אביו!" הביא את רשר"ה לפרש – בנגוד
לדרכם של הראשונים – נשני במובן של היות בעל חוב; עיי"ש.

אך אפשר שלא הודייה כאן אלא קביעת עובדה, אם גם מצערת. כזו שמצינו אצל משה רבנו שקרא
בכורו גרשם על שום שאמר "גר הייתי בארץ נכריה" (שמות ב, כב) ורק עם לידת בנו השני מצא לנכון
להודות, ולקרות אליעזר על "כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה" (שם יח, ה). אף יוסף מודה רק
עם לידת השני "כי הפרני אלהים בארץ עניי".

8. כך גם הוא מוצג ע"י יהודה "ילד זקנים קטן" (בראשית מה, כ) והרמב"ן הוסיף שאף שאר בניו נולדו לו
ליעקב לעת זקנתו.

במדרש מצינו:

”ר' יהודה אומר: שהיה זיו איקונין שלו דומה לו”

(ב”ר, פ”ד, ח.)

דרש זקונים כנוטריקון – זיו איקונין, שהיה מראה פניו של יוסף כמראה פניו של יעקב. אלא שזו ודאי אינה סיבה שיעדיף יעקב את בנו זה על פני שאר הבנים ויפגין אהבתו היתירה אליו.

נראה כי הכוונה לזיו איקונין אישי פנימי רוחני. ביוסף נשתקפה לו ליעקב דמותו שלו. מכל בניו לא ראה אלא את יוסף כממשיכו שלו הישיר, הטבעי.
היותו בן זקונים הקנתה לו כתונת מיוחדת, כתונת פסים אישית, אך דומה שנטלה ממנו אישיות יחודית.

צא ולמד: ראובן אישיות לעצמו, שמעון אישיות לעצמו וכן לוי וכן יהודה – בכל אחד מן האחים טבועה זהות יחודית, ורק הוא – יוסף – הרי הוא כפילו כביכול של יעקב.

ז. חייטני מיורדי בור.

משהתנכלו לו אחיו ומכרוהו למדינים, והמדינים למצרים, ושם בבית אדוניו המצרי הורד שוב אל הבור, ודאי תהה יוסף לפשר כל אשר עבר עליו. מה זה עשה האלהים לו¹⁰, היכן לגביו “חשבה לטובה”.

יגע ומצא. הינתקותו מאביו ומכל הסובב אותו איפשרה לו לבנות את אישיותו. כאן במצרים, ועוד יותר בבור בית הסוהר – אין עליו לא השפעת סביבה ואף מורשת בית אב נמוגה. וכך, מתוכו – ללא אב וללא רב ומורה – עולה ומתפתחת אישיותו המיוחדת.

9. ראה בב”ר (פד, ו) – ר' שמואל בר נחמן מותח כאן השואת בין מה שארע ליעקב למה שארע ליוסף, ודורש על כך את הכתוב “אלה תולדות יעקב – יוסף”, לומר יוסף הוא תולדותיו של יעקב. אפשר שאף זה רקע לחלומות המלכות של יוסף. יש בהן שאיפות כמוסות לביטויי עצמאות. אכן בדרך אל כס המלכות למד יוסף ולימד, כי עיקרה: שליטת האדם על עצמו ועל יצריו, עמידה איתנה ועיקשת כנגד השפעות הרסניות חיצוניות ופיתויים. אכן מי שהוא מלך על עצמו כבר נתגשמו בו במידה ידועה חלומות מלכות שלו, אם משם, מאותה התגברות זכה למלוכה. ראה סוטה לו, ע”ב: “משם זכה ונעשה רועה”. אבל, ישנה דעה שם שכבר היה יוסף עומד להתפתות אלא שדמות דיוקנו של אביו נראתה לו בחלון והרתיעה אותו מלעבור, ראה שם בגמ’. ברם, מה השמיעה לו דמות האב: “יוסף, עתידין אתך שיכתבו על אבני אפוד ואתה ביניהם, רצונך שימחה שמך מביניהם”? התפתותו היתה מלמדת כי אין לו אישיות עצמאית מבוססת ערכית, ולכן לא יהיה נימנה על שאר שבטי י”ה.
10. הנה כשאירע לאחיו אירוע מוזר וחריג – הושב כספם בפי אמתחותם, כבר נחרדו ואמרו איש אל אחיו: “מה זאת עשה אלקים לנו” (בראשית מ”ב, כח). קל וחומר הדברים שיוסף תהה על כל הנוראות אשר עברו עליו.

כדרך שאביו זקנו נצטווה "לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך", כן אף הוא כאילו נשלח משמים וניתק מארצו, ממולדתו ומבית אביו. וכדרך שאצל זקנו היתה הליכה זו אל עצמו – לך-לך (רש"י שם: להנאתך ולטובתך), כן הליכתו שלו צריכה להיות לך – הליכה אל עצמו לתקן עצמו ודרגתו.

וכשנולד לו בנו בכורו ראה הוא צורך להודות, על כי השכיח ה' ממנו את כל עמלו ואת בית אביו, שיכחה שסללה את הדרך לפניו לפרות בארץ זו הזרה, פריזן עליו הוא מודה עם לידת בנו השני – אפרים.

ח. ישימך כאפרים וכמנשה.

טבעו של אב, שמבקש הוא לראות בבנו אשר יצא ממעיו את ממשיכו, שמח הוא לקראת תכונות משותפות, שש לגלות דמיון. אפשר שכך היה אביו יעקב כשביקש בין תריסר בניו את האחד שידמה לו. שזו איקוניו שלו הוא מעין זה שלו ואותו ביקש לטפח כממשיך.

באו המאורעות וההתפתחויות ולימדוהו כי לא זאת הברכה היא לבן, אלא היה כאפרים וכמנשה, שהם בשמותיהם מבטאים ההודייה על פריזן בארץ עוגי, ארץ בה נשכח בית האב. וזו הברכה היותר גדולה... ליוסף. אכן כבר מראש נקבעה ברכה לאב לומר לבנו "תהא כאברהם". עם זאת, חידוש יתר יש בברכת "ישימך". שאצל אברהם הרי סלילת דרך עצמאית הכרחית היא, שאם האב הוא תרח והסביבה כולה עובדי עבודה זרה ושבע תועבות בלבם, ברכה היא להיות הבן כאברהם, מנפץ אלילים, ומעמיד עצמו מעבר לזה של העולם.

אבל כשהמשפחה ספוגה במורשת אברהם, והולכת בדרך הישר, ודאי טוב ויפה שיהא הבן ממשיך זו המורשת והולך בדרך הסלולה משכבר ולא מבקש לכבוש לו דרך חדשה. באה ברכתו של יעקב ומחדשת, כי אף בבית כזה יאה הברכה לבן: "ישימך... כאפרים וכמנשה". אף כשהבית ספוג אמונה ותורה. יראת שמים ומעשים טובים, גם אז ראוי לבן הבית להתברך להיות פרה בארץ בה אפשר היה לו לשכוח מורשת בית אביו. שכך יעצב הוא את אישיותו שלו המתאמת לנשמה המיוחדת אשר נפח אלוקים בקרבנו.¹¹

11. ניתן היה להבחין בין ברכת אב כללית, של אדם בכלל, לבין ברכת אב של האדם מישראל. האב הכללי "תהא כאברהם", לעומת זאת האב מישראל ("בך – יברך ישראל") ישימך אלהים כאפרים וכמנשה.

באמת מצינו הצעת ברכת אב גם בתווק, בין זו האמורה אצל אברהם לזו האמורה באפרים ומנשה. הקב"ה מבטיח ליצחק: "והרביתי את זרעך ככוכבי השמים... והתברכו בזרעך כל גויי הארץ" (בראשית כו, ד) ופרש"י: "זוה אב לכולן – בך יברך ישראל לאמר ישמך...", ולכן כאן מודגש כזרעו של יצחק, ואפשר שיתפרש כמכוון לזרעו העתידי היינו: אפרים ומנשה. שהרי אף יעקב התברך בברכה מעין זו: "ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך" (שם כח, יד).

ט. ונברכו בך.

כל הסבור כי הינתקות ממורשת אב ומהליכות סביבה, ראוי שתעשה דרך קבע, ולעולם יראה אדם עצמו ויעמיד עצמו נפרד מאשר לפניו ואשר סביבו – אינו אלא טועה. משבנה אדם עצמו ועיצב אישיותו או אז ראוי לו שירתק עצמו מחדש לשלשלת הדורות, ואף ראוי לו להתערות בחברה ולהשפיע עליה מן הטוב המצוי בו.

הנה אברהם אבינו משעמד על דעתו וביסס אמונתו, לא לעצמו לבד החזיק טובה, אלא עשה נפשות וקרא בשם ה' בכל אשר הלך. ומכל מעלותיו ציין הקב"ה את זאת:

"כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט".

(בראשית י"ח, יט.)

והוא אברהם העברי, שהעמיד עצמו מעבר לזה של העולם, לא עשה כן אלא לפי שעה, אך את יעודו ראה בחיבור של העולם כולו.

זהו שהשמיע ר' ברכיה פתיחתו במדרש –

"ר' ברכיה פתח: 'אחות לנו קטנה' – זה אברהם, שאיחה את כל באי העולם. בר קפרא אמר: כזה שהוא מאחה את הקרע".

(ב"ר ל"ט, ג.)

זאת על אף ומתוך שהוא לבד בנה את עצמו –

"קטנה' – שעד שהוא קטן היה מסגל מצוות ומעשים טובים. 'ושדים אין לה' – לא הניקוהו לא מצוות ולא מעשים טובים".

(שם)

רעיון זה נשמע לנו גם מן ההבטחה והברכה החותמת שנתברך בה אברהם בלך-לך. זאת הברכה שדיברנו בה "ונברכו בך". רש"י פירש עפ"י דרכו כדלעיל.

פירוש אחר הוצע על ידי ראשונים אחרים:

"ונברכו – לשון מבריק ומרכיב, כלומר: יתערבו במשפחתך כל משפחות האדמה... וכבר פרשתיו בפרשת לך-לך".
(רשב"ם לבראשית כ"ח, יד. 12)

אפשר ונרמז פירוש זה גם מן השימוש בביטוי "משפחות האדמה". ביטוי נדיר, שיש בו כדי ללמד על המצע המשותף לכל בני המין האנושי – אדמה.

"סדנא דארעא חד הוא".

(קידושין כ"ז, ע"ב.)

מתברר איפוא שניתוק אברהם היה לצורך חיבור.
וכך הוא המהלך הראוי: לך-לך ואברכך – ואגדלה שמך – ונברכו בך כל.

י. ספר בראשית – ספר האדם.

ספר בראשית ספרם של יחידים הוא. על הרבה יחידים מדובר בו. אך דומה כי בעיקרו נשען הוא על שלושה.

הפותח	–	אדם הראשון.
עמוד התווך	–	אברהם אבינו.
החותם	–	יוסף הצדיק.

צד שווה לכולם – יצירה מחודשת.

אדם הראשון, כשמו, ראשון הוא בעולם. ללא מורשת אבות וללא סביבה וחברה. אברהם אבינו ניתק מארצו ומבית אביו, אף הוא בגדר יצירה חדשה. לא בכדי דרשו עליו הכתוב: "יהי אור".

12 בזו הדרך הלכו גם בעלי התוס' – ר' דעת זקנים והדר זקנים, וחזקוני, וכן הביא הטור בפירושו: "ויש מפרשים ונברכו לשון המבריק הגפן, שמכל משפחות האדמה נדבקו בו, שנשא שרה שבאה משם, והגר שבאה מחם וקטורה שבאה מבני יפת". ובצדד המור: "ונברכו – כעין שאמרו אחד המבריק... וכאן הודענו כי כל משפחות האדמה יקראו על שמו וכולם יהיו נכללים ונברכים בו כאמרו כי אב המון גויים נתתיך".

[אמנם ראב"ע בשיטה אחרת שלל רעיון זה, מפני שאלה דקדוקית, ברם ר' וולף היידנהיים מיישב הבעיה הדקדוקית].

נראה כי מקורה של הבנה זאת בגמ' יבמות (סג ע"א): "אמר ר' אלעזר: מאי דכתיב 'ונברכו בך כל משפחות האדמה' – אמר ליה הקב"ה לאברהם: שתי ברכות (רש"י: כמו מבריק את הגפן) טובות יש לי להבריק בך: רות המואביה ונעמה העמונית".

"והארץ היתה תהו ובהו... – ר' יהודה בר' סימון פתר קרייא בדורות... אמר הקב"ה : עד מתי יהא העולם מתנהג באפלה, תבוא האורה.

–ויאמר אלהים יהי אור – זה אברהם".

(בר' ב', ג.)

אור זוהי יצירה ראשונית, אף אברהם יצירה ראשונית מחודשת מאירה בעולם ולעולם. יוסף הצדיק ניתק – שלא בטובתו – מארצו, ממולדת בית אביו, ובזה אחז בדרכם של אדם הראשון ואברהם אבינו.

* * * * *

מאלף: שלשה אישים אלו קרויים אדם. הראשון נקרא כך על ידי בוראו : "ויקרא שמם אדם" (בראשית ה, ב). אברהם כונה אף הוא אדם. שכך דרשו חכמים בפסוק בריאת האדם:

"וייצר ה' אלהים את האדם – בזכותו של אברהם. אמר ר' לוי: 'האדם הגדול בענקים' (הושע יד, טו) – זה אברהם. למה קורא אותו גדול ? – שהיה ראוי להבראות קודם לאדם הראשון" (בר' יד, ו.)

וזכה האדם הגדול בענקים להיות מוצב בתווך כדי להעמיד הדורות כולם. "אמר ר' אבא בר כהנא : בנוהג שבעולם, אדם יש לו קורה שופעת, היכן הוא נותנת, לא באמצע טרקלין כדי שתסבול קורות לפניה וקורות שלאחריה. כך ברא הקב"ה את אברהם באמצע הדורות כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שאחריו" (שם.)

באמצע הדורות, אם גם באמצעו של ספר בראשית.

ובחתימה – יוסף אף הוא קרוי אדם. שכך מצינו כמה פעמים בדברי חכמינו¹³:

13. ראה מאמרו של ד"ר משה זיידל "אדם – זה יוסף", בסיני ספר יובל (ירושלים תש"ח) עמ' קצ.

"ויהי אנשים אשר היו טמאים לנפש אדם – ואין אדם אלא יוסף שנאמר 'אהל שכן באדם' וכתוב 'וימאס באהל יוסף'".

(שמו"ר ספ"כ)

"וזאת תורת האדם – זה יוסף"

(מדרש שמואל כז, ב 14)

* * * * *

כשפרש יעקב חסותו על בין זקוניו יוסף, עשה לו כתונת פסים. היא שהיתה לו לרועץ, היא שהשניאה אותו על אחיו. עם השלכתו לבור הפשיטו אחיו מעליו כתונת זו, והוא מצא עצמו עירום אולי לא רק מלבוש אלא גם מזהות עצמית יהודית. שם בבור, התחילה להתלבש עצמיותו של יוסף. הכתונת הספוגה בדם המחישה ליעקב כי טורף יוסף. אפשר כי אותה דמות קדומה של יוסף אכן נטרפה בכל אשר עבר עליו, ותחתיה צמחה ונתעצמה דמותו היהודית של יוסף. בפגישה האחרונה של יעקב עם בנו יוסף, שוב הוא מבקש להלביש לו לבוש, אך לבוש שונה הוא זה:

"ואני נתתי לך שכס אחד על אחיך – ... זו הבכורה ולבושו של אדם הראשון".

(ב"ר, ספצ"ז).

כאן הודה יעקב !

14. וכן בילק"ש שמו"ב רמז קמו, הדברים מיוסדים עה"פ שאמר דוד כשבא לישיב לפני ה' (שמו"ב ז) ובמקבילה בדבהי"א יו, יו, "וראיתני כתור האדם המעלה". לפי"ז יוסף – אדם המעלה, אברהם – האדם הגדול.